
1.4. Όταν ο πλούτος γίνεται τέχνη της ζωής (*Πολιτικά* I 8-9).

Πιθανόν να έχει αποκομίσει κανείς την εντύπωση ότι όλα τα ζητήματα παραμένουν ακόμα εκκρεμή. Δικαίως. Καλό θα ήταν, όμως, να μην υποτιμήσουμε αυτό που μάθαμε προηγουμένως, το γιατί θα πρέπει να απορρίψουμε τον απολαυστικό βίο. Αυτό το κέρδος δεν είναι καθόλου ασήμαντο. Και γίνεται ακόμα σημαντικότερο, αν λάβουμε υπόψη μας ότι, στην ίδια συνάφεια (στο χωρίο από το I 5 των *Ηθικών Νικομαχείων*), ο Αριστοτέλης απορρίπτει κι άλλη μια απάντηση στο ερώτημα για την ευδαιμονία, εκείνη που θεωρεί ότι η ευδαιμονία εξασφαλίζεται από τον χρηματιστικό βίο, αυτόν που αναλώνεται στην απόκτηση πλούτου (I 5 1096a 5-7). Τον χαρακτηρίζει «βίαιο», συσχετίζοντάς τον με την εξυπηρέτηση φυσικών αναγκών. Δεν προσθέτει περισσότερα πράγματα εδώ. Συμπληρώνει, όμως, την εικόνα του στα *Πολιτικά*. Και δεδομένου ότι η σχέση ανάμεσα σε αυτό που σήμερα ονομάζουμε «οικονομία» και στην πολιτική είναι ένα φλέγον ζήτημα που αφορά οποιονδήποτε πολίτη του 21^{ου} αιώνα, η σχετική αριστοτελική ανάλυση προβάλλει επίκαιρη όσο ποτέ. Το ερώτημα που την καθοδηγεί είναι το εξής: έχει δικαίωμα η οικονομία να αντικαταστήσει την πολιτική, έχει δικαίωμα εκείνος που κατέχει την τέχνη της απόκτησης πλούτου να αντικαταστήσει ή να αναπληρώσει τον πολιτικό φιλόσοφο ή επιστήμονα, εκείνον που κατέχει την πρακτική γνώση για το πώς πρέπει να ζούμε;

Την οικονομική επιστήμη, ο Αριστοτέλης την ονομάζει *χρηματιστική*. Είναι η τεχνική γνώση παραγωγής πλούτου. Όπως θα δούμε, τη διακρίνει σε καλή και κακή χρηματιστική και τη δεύτερη την ονομάζει *καπηλική*. Σε αυτήν, το ζητούμενο δεν είναι απλώς η απόκτηση πλούτου αλλά η απόκτηση πλούτου για χάρη του πλούτου και με βασικό όχημα το νόμισμα (ανεξάρτητα από την παραγωγή και χρήση αγαθών). Και το ερώτημα είναι αν, με βάση όσα γνωρίζουμε μέχρι τώρα και χωρίς ηθικοδιδασκτική ρητορεία, διαθέτουμε επιχειρήματα ενάντια σε εκείνον που θα ισχυριζόταν ότι η χρηματιστική δικαιούται να αντικαταστήσει την πολιτική. Το παρακάτω κείμενο παρουσιάζει την εμβριθή αριστοτελική απάντηση:

***Πολιτικά*, I 9 1257b 23 – 1258a 14**

- (1) καὶ ἄπειρος δὴ οὗτος ὁ πλοῦτος, ὁ ἀπὸ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς. (καὶ εἶναι ἀπεριόριστος ὁ πλοῦτος που προκύπτει ἀπὸ αὐτὴ τὴ χρηματιστικὴ.)
- (2) ὡς περ γὰρ ἡ ἰατρικὴ τοῦ ὑγιαίνειν εἰς ἄπειρόν ἐστι [...], τῶν δὲ πρὸς τὸ τέλος οὐκ εἰς ἄπειρον (πέρας γὰρ τὸ τέλος πάσαις), οὕτω καὶ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς οὐκ ἔστι τοῦ τέλους πέρας, τέλος δὲ ὁ τοιοῦτος πλοῦτος καὶ χρημάτων κτῆσις. [...] καὶ διατελοῦσιν ἢ σώζειν οἰόμενοι δεῖν ἢ αὔξειν τὴν τοῦ νομίσματος οὐσίαν εἰς ἄπειρον. (γιατί ὅπως ἡ ἰατρικὴ ἀφορὰ τὴν παραγωγὴν τῆς υγείας ἐπ' ἄπειρον [...], ἐνῶ αὐτὰ που οδηγοῦν στο σκοπὸ [τῆς] ὄχι ἐπ' ἄπειρον (γιατί ὁ σκοπὸς εἶναι γιὰ ὅλες [τις τεχνικὲς γνώσεις] ἓνα ὄριο), ἔτσι καὶ αὐτῆς τῆς χρηματιστικῆς δὲν ὑπάρχει ὄριο ὡς πρὸς τὸν σκοπὸ [τῆς] καὶ ὁ σκοπὸς τῆς εἶναι ὁ πλοῦτος αὐτοῦ τοῦ εἶδους, δηλαδὴ ἡ ἀπόκτηση χρημάτων [...] καὶ διατελοῦν νομίζοντας ὅτι πρέπει ἢ νὰ διασώσουν ἢ νὰ αὐξήσουν ἐπ' ἄπειρον τὴν περιουσίαν που ἔχουν σὲ νόμισμα.)
- (3) αἴτιον δὲ ταύτης τῆς διαθέσεως τὸ σπουδάζειν περὶ τὸ ζῆν, ἀλλὰ μὴ τὸ εὖ ζῆν [...] (αἴτιον δὲ τοῦ ὅτι διάκεινται με αὐτὸν τρόπο εἶναι ὅτι αὐτοῦ που τοὺς ἀπασχολεῖ σοβαρὰ εἶναι ἀπλὰ τὸ νὰ ζοῦν, ὄχι τὸ νὰ ζοῦν καλὰ [...])
- (4) ὅσοι δὲ καὶ τοῦ εὖ ζῆν ἐπιβάλλονται τὸ πρὸς τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικὰς ζητοῦσιν [...] (ὅσοι, ὅμως, ἔχουν ὡς στόχον τοὺς καὶ τὸ νὰ ζοῦν καλὰ, αὐτοὶ ἐπιζητοῦν ὅτι συμβάλλει σὲ τὴν ἀπολαύσιν τὴν σωματικὴν [...])
- (5) κὰν μὴ διὰ τῆς χρηματιστικῆς δύνωνται πορίζειν, δι' ἄλλης αἰτίας τοῦτο πειρῶνται, ἐκάστη χρώμενοι τῶν δυνάμεων οὐ κατὰ φύσιν. ἀνδρείας γὰρ οὐ χρήματα ποιεῖν ἐστὶν ἀλλὰ θάρρος, οὐδὲ στρατηγικῆς καὶ ἰατρικῆς, ἀλλὰ τῆς μὲν νίκης τῆς δ' ὑγείας. οἱ δὲ πάσας ποιοῦσι χρηματιστικὰς, ὡς τοῦτο τέλος ὄν, πρὸς δὲ τὸ τέλος ἅπαντα δέον ἅπαντᾶν. (κι ἂν δὲν μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν [τὸν πλοῦτον] μέσῳ τῆς χρηματιστικῆς, ἀποπειρῶνται νὰ τὸ κάνουν μέσῳ κάποιας ἄλλης αἰτίας, χρησιμοποιώντας τὴν καθεμίαν ἀπὸ τὴν ἄλλην ἰκανότητέα [τοῦ] ὄχι σὲ συμφωνίαν με τὴ φύσιν. Γιατί ἴδιον τῆς ἀνδρείας δὲν εἶναι νὰ παράγει χρήματα ἀλλὰ θάρρος, οὔτε τῆς στρατηγικῆς οὔτε τῆς ἰατρικῆς εἶναι ἴδιον τὸ νὰ παράγουν χρήματα, ἀλλὰ ἡ νίκη καὶ ἡ υγεία [ἀντίστοιχα]. Αὐτοὶ, ὅμως, τὴν καθιστοῦν ὅλες χρηματιστικὰς [γνώσεις],

θεωρώντας ότι [η απόκτηση πλούτου] είναι ο σκοπός και ότι το καθετί πρέπει να συμβαίνει σε αναφορά προς τον σκοπό.)

Η κακή χρηματιστική, επεξηγεί η πρόταση (1), επιδιώκει την απόκτηση απεριόριστου πλούτου, θεωρώντας ότι ποτέ ο πλούτος δεν είναι επαρκής, ότι δεν υπάρχει ένα όριο πέρα από το οποίο η απόκτηση πλούτου θα ήταν ανάξια λόγου ή και επιζήμια: περισσότερος πλούτος είναι, εξ ορισμού, καλύτερος από τον λιγότερο. Ο πιο ενδεδειγμένος τρόπος για να ανατρέψει κανείς τους ισχυρισμούς της κακής χρηματιστικής είναι να υπονομεύσει το επιχείρημα για την απειρότητα του πλούτου. Αυτό ακριβώς είναι το διακύβευμα της πρότασης (2).

Για να κατανοήσουμε την εσωτερική αντίφαση της απειρότητας, χρειαζόμαστε μια σύγκριση με την κατεξοχήν κατασκευαστική γνώση, την ιατρική. Την ιατρική μπορεί να τη συλλάβει κανείς με δύο τρόπους: (α) Σαν μια τεχνική δραστηριότητα, όπως μάθαμε για την οικοδομική, και σε αυτήν αντιστοιχούν τρεις έννοιες περατότητας: (α1) το τι είναι η υγεία δεν είναι κάτι άπειρο/απροσδιόριστο, αλλά καθορίζεται από την ίδια τη φύση του ανθρώπινου σώματος (περατότητα ως προς τον ορισμό)· (α2) εάν είναι τεχνική δραστηριότητα η ιατρική, τότε είναι περατή και ως προς τον χρόνο, καθώς η θεραπεία του συγκεκριμένου ασθενή τελειώνει, όταν ο ασθενής γίνεται καλά, και είναι ανόητο να συνεχίσει κανείς τη θεραπεία, άπαξ ο ασθενής έχει ήδη γίνει καλά· (α3) η ιατρική είναι περατή ως προς τα όργανά της, αφού το τι είναι η υγεία και το πώς γίνεται η θεραπεία οριοθετεί ή καθορίζει και τα όργανα που χρειάζονται για την τέχνη της ιατρικής.

Ο άλλος τρόπος να συλλάβει κανείς την ιατρική είναι, (β), ως σώμα γνώσης που έχει ενσωματωμένο μέσα του το στόχο να θεραπεύει, επ' άπειρον, όποιον άνθρωπο εμφανίζεται άρρωστος. Και όσο υπάρχουν άρρωστοι άνθρωποι, τόσο θα υπάρχει η γνώση της ιατρικής. Αν κάποια μέρα ή σε κάποιο κόσμο, οι άνθρωποι δεν αρρώσταναν, τότε, φυσικά, δεν θα υπήρχε η ιατρική ως κατασκευαστική γνώση. Αντίθετα, όσο υπάρχει το πρόβλημα της αρρώστιας, στο διηνεκές, η ιατρική θα έχει σαν στόχο της να αποκαθιστά την ανθρώπινη υγεία. Διακρίναμε, λοιπόν, την περατότητα της ιατρικής ως δραστηριότητας από την απειρία της ιατρικής ως σώματος γνώσης.

Η εσωτερική αντίφαση της κακής χρηματιστικής συνίσταται ακριβώς στο ότι συγχέει αυτά τα δύο πράγματα. Θεωρεί ότι, απ' άκρη σ' άκρη, έχει ένα στοιχείο απειρότητας, ως εάν να μην υπήρχε ούτε τέλος ως προς τον χρόνο, ούτε τέλος ως προς τον ορισμό του πλούτου ως αγαθού, ούτε τέλος ως προς τα μέσα με τα οποία επιτρέπεται να τον αποκτήσει. Κι αυτό γιατί, λέει η πρόταση (2) στην τελευταία της φράση, ο στόχος της είναι η συνεχής αύξηση του πλούτου, αφού, εις άπειρον, το επόμενο μέγεθος πλούτου είναι αξιακά ανώτερο από το προηγούμενο. Άρα, κανένας πλούτος δεν αντιπροσωπεύει μια τελική αξία, ένα όριο που θα νοηματοδοτεί την πορεία προς αυτόν, και δεν υπάρχει κανένα σημείο όπου η απόκτηση πλούτου νομιμοποιείται να σταματήσει. Αυτή είναι η αντίφαση: είναι σαν να υποστηρίζει ο γιατρός ότι, ενώ έχει θεραπευτεί ο ασθενής –ενώ έχει ήδη επιτευχθεί το αγαθό–, αυτός εξουσιοδοτείται να συνεχίζει να τον θεραπεύει. Αντίθετα, η καλή χρηματιστική θα ήταν εκείνη που κατανοεί ότι, ως κατασκευαστική γνώση, δεν είναι σε θέση να ορίσει η ίδια την ποσότητα του πλούτου που είναι ο στόχος της, καθώς γνωρίζει μόνο τον τρόπο για την απόκτησή του. Χρειάζεται μια γνώση πολιτικής τάξης, είτε σε επίπεδο οίκου είτε σε επίπεδο πόλης, που θα ορίσει το επαρκές μέγεθος του πλούτου. Όταν αυτό αποκτηθεί, τότε το ενδιαφέρον για την απόκτηση περαιτέρω πλούτου θα ήταν υπονομευτικό για την ίδια την ευδαιμονία.

Η κακή χρηματιστική, καθώς υπόκειται σε μια αντιφατική σύλληψη της απειρότητας, είναι εσωτερικά αντιφατική ως τεχνική δραστηριότητα. Είναι πολλαπλά αντιφατική, επιπλέον, στο μέτρο που αξιώνει να αντικαταστήσει την πολιτική επιστήμη. Διότι αυτό θα σήμαινε ότι διεκδικεί ένα διπλό ρόλο: ότι αποτελεί, ταυτόχρονα, και κατασκευαστική και πολιτική γνώση, δηλαδή, ότι ο σκοπός της (το τέλος της) βρίσκεται ταυτόχρονα μέσα και έξω από την αντίστοιχη δραστηριότητα.

Είναι τόσο παράλογη αυτή η διεκδίκηση της κακής χρηματιστικής που, στην πραγματικότητα, διαβάζουμε στην πρόταση (3), αυτοί που ισχυρίζονται ότι ο χρηματιστικός βίος εξασφαλίζει την ευδαιμονία δεν κατανοούν ούτε τη διάκριση ανάμεσα στο ζῆν (τη ζωή, στη βιολογική της έννοια) και το εὖ ζῆν. Στην ουσία, αποδίδουν στο βίο τους την απειρία της φυσικής ζωής που συνεχίζεται επ' άπειρον

με το βιολογικό κύκλο της γένεσης και του θανάτου, χωρίς να αντιλαμβάνονται ότι αυτή η φυσική απειρότητα δεν αποτελεί απάντηση στο αξιακό ερώτημα για το αγαθό, για το *εὖ*. Να γιατί, στο χωρίο από το 15 των *Ηθικών Νικομαχείων*, ο Αριστοτέλης συνέδεσε τον χρηματιστικό βίο με τη φυσική ανάγκη. Και αυτό επεξηγεί, επίσης, γιατί σε εκείνο το χωρίο, ο χρηματιστικός βίος δεν είναι ένας τέταρτος βίος αλλά ανάγεται στον απολαυστικό. Ενώ φαίνεται να αντιπροσωπεύει μια εκδοχή του πολιτικού βίου (αφού ο πλούτος και οι συναλλαγές προϋποθέτουν μια πολιτική κοινότητα), συνιστά εκδοχή του απολαυστικού βίου, προσδεδεμένος καθώς είναι στη σκέτη φυσική ζωή. Η πρόταση (4) πιστοποιεί εμπειρικά το παραπάνω επιχείρημα: αν προσκαλέσω αυτούς τους ανθρώπους να δώσουν μια απάντηση στο ερώτημα για την ευδαιμονία, θα προκύψει ότι αυτό που τους ενδιαφέρει –αυτό από το οποίο λαμβάνουν ηδονή– δεν είναι ο ίδιος ο πλούτος αλλά οι απολαύσεις που μπορούν να κατακτήσουν μέσω του πλούτου.

Η ίδια αδιαφορία για την αγαθότητα διαφαίνεται και σε ένα επιπλέον σύμπτωμα της κακής χρηματιστικής, το ότι αφαιρεί από τις ανθρώπινες δραστηριότητες το οικείο τους κάθε φορά αγαθό και τις μετατρέπει, όλες, σε εκδοχές χρηματιστικής δράσης: ως εάν ο στρατηγός να μην είχε ως σκοπό τη νίκη, και ο γιατρός την υγεία, όλες οι δραστηριότητες προσανατολίζονται προς το αγαθό που είναι ο πλούτος. Αυτό σημαίνει ότι, στην περίπτωση που η κακή χρηματιστική καταλάμβανε τη θέση της πολιτικής, δεν θα ήταν σε θέση να οργανώσει και να ιεραρχήσει τις ανθρώπινες δραστηριότητες, καθώς τείνει να καταστρέφει τη φύση τους, δηλαδή, την αγαθότητά τους.

Η υποκατάσταση της πολιτικής από την κακή χρηματιστική είναι μια πολιτικά τραγελαφική και επικίνδυνη ιδέα. Για να την καταρρίψουμε δεν αρκεί, βέβαια, να δείξουμε γιατί η κακή χρηματιστική είναι εσωτερικά αντιφατική. Οφείλουμε να επιχειρηματολογήσουμε, στη συνέχεια, υπέρ της αξίας της πολιτικής επιστήμης.